

La col·lectivització de l'exportació de cítrics: el Consell Llevantí Unificat d'Exportació Agrícola (CLUEA), 1936-1937

per Aurora Bosch Sánchez

Collectivistes i individualistes: la configuració d'un conflicte

A finals de juliol de 1936 l'assalt a les casernes que formaven la guarnició militar de València per part de sindicalistes i militars lleials al govern acabà amb 15 dies d'incertitud militar, assegurà la fidelitat del País Valencià a la República i inicià un període de transformacions socials profundes en el camp valencià. Els «comitès» revolucionaris locals, dominats per les sindicals i esdevinguts l'únic poder real en els primers mesos de la guerra, s'apressaren a requisar les terres i collites abandonades o les pertanyents als propietaris «suposadament facciosos».

Sobre aquestes terres requisades, algunes localitats amb tradició llibertària i domini pràcticament total de la CNT en els seus «comitès», iniciaren assaigs d'explotació col·lectiva de la terra i fins i tot en algun cas proclamaren el comunisme llibertari, mentre les sindicals, en un ambient general en què dominava el desconcert i la incertitud de llurs militants respecte a la terra requisada, anaren improvisant la seva política agrària durant l'estiu de 1936.¹

Pel seu costat, la Confederació Regional del Treball de Llevant, en el congrés constituït de la seva sindical agrària, la Federació Regional de Llaboradors de Llevant (FRCL), el setembre de 1936, subscribí bàsicament les resolucions del Congrés Regional de Pagesos de Catalunya, «ya que el problema del campo en Cataluña abarca en gran parte los deseos de los campesinos de Levante» i, per tant, encara que decidí de col·lectivitzar la terra requisada, als petits propietaris «se les respetará en principio el cultivo de las tierras que por sus propios brazos puedan cultivar, y siempre que esto no obstruya o dificulte a los núcleos que se socialicen».²

* Aquest article forma part de la tesi doctoral de l'autor presentada a la Universitat de València (1982).

1. Les localitats que immediatament després de la insurrecció militar prengueren la iniciativa de col·lectivitzar foren molt poques al País Valencià. La tònica general de l'estiu del 1936 l'expressava molt bé Pere Sánchez, membre del Consell d'Administració i Incautacions Agrícoles de la CNT i UGT d'Elda: «Es un hecho consumado que en la mayor parte de los pueblos agrícolas, como los de la provincia de Alicante, los campesinos indecisos temen adquirir las tierras que puedan servir la causa de la revolución. Y de no comenzar a encauzar pronto las incautaciones y extenderlas lo más posible va a llegar el tiempo de la siembra sin que se hayan adoptado medidas serias para la intensificación de la producción», *En torno al Congreso regional de Campesinos de Levante* («Fragua Social», 15 de setembre de 1936, p. 1).

2. *Congreso Regional de Campesinos de Levante*, celebrat a València els dies 18, 19 i 20 de setembre de 1936 (València 1936), p. 20.

Juntament amb aquesta postura, el secretariat provincial de València de la Federació Espanyola de Treballadors de la Terra (UGT), enclavat a Alzira des de l'any 1928, defensà des dels primers moments de la guerra la collectivització voluntària de les terres requisades amb la intenció que l'exemple d'aquesta impulsaria els petits propietaris a abandonar el conreu individual.³ L'objectiu immediat de la Federació era aconseguir que totes les societats de treballadors de la terra establïssin a llurs localitats respectives «cooperatives de base múltiple» que agrupessin individualistes i collectivistes en llurs diverses seccions d'adquisició de llavors i adobs, venda i intercanvi, consum, crèdit. En aquest projecte les collectivitats de la FETT eren concebudes com una secció més d'aquestes cooperatives de base múltiple, en les quals convivien les dues formes d'explotació de la terra.⁴

Ambdues sindicals, encara que respectaven formalment la petita propietat, es definiren prioritàriament per la collectivització de les terres requisades en un camp valencià successivament oblidat pels projectes de reforma agrària republicans en no ésser considerat zona latifundista. Així, poques collectivitats rurals valencianes van néixer lliurement i voluntàriament, ja que en la majoria dels casos l'explotació col·lectiva s'imposà violentament sobre les aspiracions d'una pagesia majoritàriament partidària del repartiment, i els dirigents sindicals valencians no tingueren més remei que reconèixer les limitacions i dificultats amb què topava l'aplicació de llur política agrària.⁵ El País Valencià s'adequava, doncs, en gran part a la paradoxa que E. Malefakis assenyala per a la reforma agrària du-

3. Pere Garcia, secretari de la Federació Espanyola de Treballadors de la Terra de València, declarava en una entrevista realitzada pel juliol de 1937 quina era la posició de la seva organització respecte a l'explotació col·lectiva: «Ni qué decir tiene que el movimiento colectivista es parte integrante del cuerpo de doctrina de nuestra federación. Así es que por convicción y por deber procuramos en todo momento constituir colectividades en todos los lugares donde podemos» («CLUEA», any 1, núm. 4, València, juliol de 1937, p. 8).

4. FETT. Secretariat Provincial de València. UGT, *Actas tomadas taquígráficamente del XI Congreso celebrado los días 7, 8, 9 de marzo de 1937 en el teatro de la Libertad de Valencia* (València 1937), ps. 60-61.

5. Higinio Noja Ruiz, dirigent destacat de la Confederació Regional del Treball e Llevant i teòric anarquista reconegut a nivell nacional, expressava així les dificultats que a principis de la guerra trobà la collectivització a la província de València: «Algunos pueblos, desgraciadamente muy pocos, respondieron a la angustiosa urgencia del momento haciendo el reparto del término municipal y representando un proyecto de explotación colectiva de libre y voluntaria aceptación. Otros trataron de imponer la colectivización contra viento y marea y hubieron de recurrir a procedimientos recusables que hicieron odiosa tan simpática idea. Sin duda alguna el plan que tenía más partidarios en todo el Levante Español era el relativo al reparto» (H. NOJA RUIZ, *Labor constructiva en el campo*, València, Libre Studio, s. a., ps. 19-20).

Pel que fa a la FETT, els testimonis sobre aquest tema són abundants, i es reiteren en els seus congressos i conferències al llarg del País Valencià. En el congrés provincial de la FETT d'Alacant, celebrat en aquesta ciutat els dies 12 i 13 de febrer de 1938, el secretariat provincial informa que encara que s'han format a la província 40 o 50 col·lectivitats, «hay muchas dificultades para construir esta clase de organizaciones en muchos pueblos».

A València, al congrés de la Federació celebrat pel març de 1937, les societats de treballadors de la terra de Sagunt, Llosa de Ranes i Novetlè informen que a les seves localitats les societats esmentades no han volgut collectivitzar la terra requisada.

rant la guerra civil, en la qual, «irònicament», els defensors de la reforma es trobaven abans que res amb regions de propietat petita i mitjana, en les quals les primeres víctimes de qualsevol redistribució de la terra no serien els grups disminuïts de terratinents excessivament rics, sinó les grans quantitats de propietaris o arrendataris modestes».⁶

L'oposició soterrada dels llauradors a la collectivització trobà aviat representants polítics disposats a articular-la en un moviment organitzat. Tant Izquierda Republicana com el Partit Comunista s'apressaren a proclamar-se defensors del respecte a la petita propietat davant els «sistemes arbitraris de socialització», i a instàncies del Partit Comunista naixia, l'octubre de 1936, la tercera sindical agrària valenciana.

La Federació Provincial Camperola (FPC), habitualment denominada La Campesina, pretengué des del primer moment ésser el substitut dels desapareguts sindicats catòlics en la defensa dels interessos de petits propietaris, arrendataris i mitgers, ja que «*al desaparecer esos organismos quedaron sin organización los campesinos pobres, y es en aquel momento cuando se inició toda la fiebre socializadora de ensayos económicos por toda la provincia*».⁷ La Campesina, doncs, exclouïa totalment dels seus objectius l'organització del proletariat agrícola i s'articulava bàsicament sobre l'organització anterior dels sindicats catòlics, als quals se sumaren ràpidament la Federació Regional de Colons i els llauradors afiliats a Izquierda Republicana i al Partit Valencianista d'Esquerra.

Al cap de tres mesos de la seva fundació, La Campesina afirmava tenir al voltant de 50.000 afiliats, i aviat esdevingué un instrument útil per a contenir la collectivització i aglutinar un cert sector de la pagesia valenciana entorn de la política del Partit Comunista i del ministeri d'agricultura regentat per aquest partit. Però la seva aparició introduïa un nou element de tensió en la conflictiva vida política valenciana. Si els enfrontaments entre els partidaris del conreu individual i els collectivistes foren una causa important de la crispació política que visqué tota la reraguarda republicana durant la guerra civil, al País Valencià, amb dues alternatives clarament dissenyades de reforma agrària, oposades i no hegemòniques, la discussió agrícola es plantejà a partir d'aleshores a uns nivells de virulència notables, a la qual cosa no fou aliena la importància que l'agricultura valenciana anava adquirint en el conjunt de l'Espanya republicana.

El País Valencià, una important reraguarda agrícola

Des del primer mes de la guerra civil, i fins pràcticament al final de la contesa, el País Valencià no sofrí sinó indirectament les conseqüències de la guerra. Només la presència d'evacuats, l'escassetat d'aliments i primeres matèries, i les incursions aèries que es generalitzaren des del 1938, alteraven la normalitat relativa d'una zona de reraguarda allunyada dels fronts més propers, Terol i

6. E. MALEFAKIS, *Los campesinos, la política y la guerra civil en España, 1931-1939*, «Agricultura y Sociedad», 8 (juliol-setembre de 1978), p. 53.

7. J. MATEU, *Qué es la Federación Provincial Campesina* (València 1936), p. 5.

Andalusia. En una guerra civil que podia ésser llarga, el País Valencià esdevenia una font segura de subministraments industrials i especialment agrícoles.

A la zona insurgent quedaven les regions agrícoles més importants d'Espanya, i el govern republicà, a l'estiu mateix de 1936, dirigia la seva atenció vers la producció agrícola valenciana, que sobtadament cobrava valor estratègic. Pel setembre de 1936 l'Institut de Reforma Agrària (IRA) installava una oficina a València amb l'objectiu d'introduir alguna mena de control governamental en el caòtic camp valencià i instava a la legalització de les requisacions espontànies realitzades pels comitès, ja que, com afirmava el mateix director de l'IRA, Vázquez Humasqué, «*nos interesa grandemente conservar el índice de productividad agrícola y pecuaria de toda esta gran zona que viene obligada por imperativo de las circunstancias, no sólo a bastarse a sí misma, sino a nutrir a las regiones hermanas que son hoy por su desgracia campo de batalla*».⁸ D'altra banda, Pere Garcia, secretari general de la FETT de València, anava molt més lluny i arribava a afirmar que «*la economía de España hoy está limitada, puede decirse, que a Levantes*».⁹

Però l'atenció del govern i dels dirigents sindicals se centrava en el 60 % de la producció agrària valenciana d'exportació, i sobretot en la producció taronjera. Malgrat la crisi greu¹⁰ que el sector taronger arrossegava des de l'any 1933 a causa de les fortes mesures proteccionistes que havien adoptat els seus mercats tradicionals per a frenar els efectes de la recessió econòmica, la taronja continuava essent un dels pocs mitjans que tenia el govern republicà per a obtenir divises, les quals, convertides en or, podrien utilitzar-se per a la compra de material bèl·lic.¹¹ Sabent, per tant, que la taronja era or i que la seva exportació excedia l'àmbit estrictament valencià, per a esdevenir un problema nacional i d'importància decisiva per al desenvolupament de la guerra, el Comitè Executiu Popular de València, les sindicals i el govern anaren dibuixant precipitadament llurs projectes per a organitzar la immediata campanya de 1936-1937.

Per l'agost de 1936 la Delegació d'Agricultura del Comitè Executiu Popular de València,¹² determinada que la imminent campanya taronjera tingués lloc al

8. «Fragua Social», (3 de setembre de 1936), p. 2.

9. FETT. Secretariat provincial de València. UGT, *Actas extractadas de la Conferencia Provincial Agraria, celebrada los días 29 y 30 de septiembre y 1 de octubre de 1937, en el Teatro de la Libertad de Valencia* (València 1937), p. 7.

10. J. PALAFOX, *Agricultura d'especulació i crisi econòmica. El País Valencià durant els anys trenta, 1930-1936*, «Estudis d'Història Agrària», 3 (1981).

11. Vicente Uribe, ministre d'agricultura, assenyalaria en un discurs pronunciat el 28 de novembre del 1936 a Algemesí: «*Necesitamos que esas divisas, producto de la exportación naranjera, ingresen en las cajas para comprar las cosas que nos hacen falta para ganar la guerra, porque necesitamos, como sabéis, armas, necesitamos aeroplanos y eso sólo se puede pagar con oro, y ese oro puede salir en gran parte de que la naranja se pueda vender en el extranjero*» (MINISTERIO DE AGRICULTURA, *Nadie está autorizado para saquear campos y pueblos*, València 1937, p. 34).

12. Al cap de pocs dies de la insurrecció militar, els partits que formaven la coalició del front popular constituïren a València el Comitè Executiu Popular. L'esmentat Comitè, en el qual s'integraren també els cenetistes, sota la presidència del governador civil de València, es constituïa com l'única autoritat provincial reconeguda i amb pretensions de convertir-se en un govern regional relativament autònom. Tanmateix, el seu poder real fou sempre molt limitat i la vertadera autoritat en els primers mesos de la guerra era

més bé possible, recomanà als comitès locals del front popular que no s'obstaculitzés el desenvolupament normal de l'exportació, alhora que els invitava a exercir una vigilància estreta damunt dels colliters, per tal que aquests, sota l'amenaça d'intervenció dels seus horts, apliquessin les normes establertes de fumigació contra les plagues dels cítrics. El comitè executiu esmentat no pretenia requisar els horts, ni supplantar els exportadors habituals, però sí que introduïa, tanmateix, una sèrie de normes que li garantien un cert grau d'intervenció en el negoci taronger. Així, es reservava el dret a concedir llicències d'exportació únicament als «*confeccionadores y exportadores de productos agrícolas de cada localidad que merezcan la absoluta confianza de los comités*»,¹³ i fins i tot exigia als exportadors el pagament d'un impost *ad valorem* del 10 % del valor total de la mercaderia exportada, amb l'objectiu que en la nova situació política els beneficis de l'exportació poguessin estendre's al conjunt de la societat valenciana.

Però la intervenció de les sindicals anava molt més enllà de la lleugera intervenció proposada per la delegació d'agricultura del Comité Executiu Popular. El recentment creat Sindicat Únic Regional de Treballadors de l'Exportació Fruitera (SURTEF), afecte a la CNT, donava a conèixer, pel setembre de 1936, un projecte de «socialització de l'exportació de cítrics».¹⁴ El projecte esmentat pretenia que la Confederació Regional de Sindicats Únics de l'Exportació Fruitera, mitjançant una atapeïda xarxa de sindicats exportadors a tots els pobles productors, controlés tot el negoci taronger. La proposta del SURTEF suposava, doncs, una transformació profunda en el sector de l'exportació de cítrics, ja que, a la vegada que es constituïa com l'únic organisme exportador autoritzat, proposava reformes serioses per a racionalitzar el tradicional caos exportador, que anaven des de l'homogeneïtzació de marques fins a la recerca de nous mercats, tot passant per la reinversió de beneficis en l'actualització mecànica del sector.

Tanmateix, tots dos projectes, efímers i d'aplicació limitada, no aplacaren l'ambient d'incertesa i pessimisme que sotragava els sectors tarongers. Colliters, magatzemistes i exportadors es trobaven expectants davant proposicions contraposades. Res no s'havia decidit sobre si es mantindria el règim tradicional de llibertat en l'exportació, amb un cert control governamental, insinuat pel Partit Comunista i la Federació Provincial Camperola, o si, al contrari, s'imposaria la socialització de l'exportació proposada per les sindicals. Tampoc no se sabia res sobre les possibilitats d'utilitzar el transport marítim habitual, ni quina seria l'actitud dels mercats majoritaris —Anglaterra, França, Alemanya— davant la nova situació política espanyola. En definitiva, a les portes de la tardor de 1936, no existia cap normativa establerta per a la pròxima campanya.¹⁵ Mentrestant,

---

exercida pels comitès revolucionaris locals, que es constituïren a cada població després de la insurrecció militar.

13. «El Agrario Levantino» (València, agost de 1936), ps. 2-4.

14. *Proyecto de socialización de Exportación de Agrios del Sindicato Único Regional de la Exportación Fruitera* («Fragua Social», 13 de setembre de 1936).

15. Els testimonis sobre la incertesa que envoltava els sectors tarongers davant la immediata campanya exportadora són abundants. N'assenyalarem un dels més clars, expressat pel que fou òrgan de la Cambra Oficial Agrícola de la província de València i que després de la seva requisació per part de les sindicals, ho seria de la delegació d'agri-

la resolució d'aquest problema continuava essent clau per a la reordenació de la important reraguarda agrícola valenciana, i les diferents propostes de les organitzacions polítiques feien presagiar enfrontaments violents, que podrien esdevenir una «*guerra entre hermanos antifascistas*»,¹⁶ com advertiria Joan Granell, vice-secretari del Comitè Executiu d'Izquierda Republicana de València.

El Consell Llevantí Unificat d'Exportació Agrícola (CLUEA)

De les cendres del SURTEF sorgí, a finals d'octubre de 1936, l'organisme que controlaria l'exportació de la campanya tarongera 1936-1937, el Consell Llevantí Unificat d'Exportació Agrícola (CLUEA). Aquest representava, a través de les dues sindicals —UGT i CNT a proporcions iguals—, tots els treballadors implicats en el negoci taronger, i mitjançant les seves seccions de regulació, la financera, de transports, de propaganda i estadística, intentava d'organitzar tot el procés d'exportació, des de la mateixa confecció en els distints pobles tarongers, fins al lliurament del producte en els mercats internacionals.¹⁷

El control de les sindicals començava a cada una de les localitats tarongeres, en les quals, i dependents del CLUEA, es formaren Comitès Locals d'Exportació de Fruits (CLUEF), els quals —integrats equitativament per representants de les dues centrals sindicals— s'encarregaven de la confecció de totes les taronges de la localitat. Per tal d'acomplir aquest objectiu, els CLUEF requisaren tots els béns dels exportadors locals¹⁸ i els magatzems de confecció de taronges, els quals, collectivitzats, passaren a ésser dirigits per un tècnic confeccionador, càrrec que va recaure en moltes ocasions en els antics propietaris.¹⁹ Juntament amb els magatzems i les cases exportadores, els CLUEF requisaren també les marques

---

cultura del Comitè Executiu Popular: «*De lo que nada se puede augurar es de las perspectivas de la exportación. (...) Por hoy todo queda en interrogante; pero si hemos de confesar la verdad, todas las impresiones son por ahora pesimistas, a pesar de los grandes y meritísimos esfuerzos que realiza la Delegación de Agricultura del Comité Ejecutivo del Frente Popular de Valencia y determinadas organizaciones sindicales para regularizar todos los servicios*» («El Agrario Levantino», València, setembre de 1936, p. 23).

16. Joan Granell manifestava contundentment les seves temors que les distintes alternatives a l'exportació tarongera donessin lloc a enfrontaments violents: «*Lo decimos firme y enérgicamente. (...) Dejar que se acumulen los productos o que se malvendan podría ser el indicio de una guerra civil más cruenta y más infame que la presente. Una guerra entre hermanos antifascistas por ligerezas o alegrías de ensayos de tipo comercial sería horrorosa. Que nadie vea en estas líneas más que un sincero deseo: el de llamar la atención sobre posibles peligros que se avecinan*», a «Artículos de orientación política del Partido» (València, s. a.), p. 92.

17. *Proyecto de Decreto de Ordenación de Exportación Agrícola de Levante*, a «La Voz del CLUEA», núm. 1 (València, 5 de gener de 1937), p. 14.

L'esmentat projecte fou la base d'unificació de les dues centrals sindicals en el CLUEA.

18. En el cas de Carcaixent, «*lo primero que hizo el comité fue invitar a los antiguos exportadores a que aportaran sus propios medios para articular el negocio. Ni uno sólo se negó*» («La Voz del CLUEA», núm. 5, València, 2 de febrer de 1937, p. 3).

19. A Algemesí, on tots els magatzems de taronges estaven collectivitzats, «*los responsables suelen ser los titulares primitivos, o sea los antiguos comerciantes*» («La Voz del CLUEA», núm. 4, València, 26 de gener de 1937, p. 3).

acreditades de la taronja, amb les quals, i malgrat els projectes i reserves del CLUEA, s'exportà majoritàriament en la campanya tarongera 1936-1937, per «*la gran demanda que tienen en el extranjero y en beneficio de la exportación de todos*».²⁰ Així, cada CLUEF havia d'ésser el receptor de totes les taronges produïdes a la localitat, ja sia procedents de les collectivitats, de les cooperatives o dels propietaris individuals, el qual, un cop confeccionades, les lliurava al CLUEA per a la seva exportació.

El CLUEA, pel seu costat, s'ocupava de la resta del procés. Vigilava la qualitat de la fruita confeccionada pels CLUEF, contractava els mitjans de transport necessaris, estenia una nova xarxa de representants als mercats exteriors i d'acord amb la seva informació proposava mensualment els preus que regirien per a la taronja valenciana i regulava la quantitat de fruita que havia de trame'tre's a cada punt de destinació, amb la finalitat de no saturar els mercats i mantenir els preus. Però sobretot el CLUEA era l'intermediari entre el govern i els productors per a realitzar el pagament de la taronja. El govern, a través del Banc Exterior d'Espanya, avançà al CLUEA el 50 % del valor de la taronja que havia d'ésser exportada, per tal que l'organisme esmentat pogués iniciar els preparatius de la campanya. El 50 % restant li seria lliurat quan la taronja hagués arribat a la seva destinació i les divises al govern.

Encara que les sindicals, en requisar les principals cases exportadores, collectivitzaren l'exportació tarongera amb la seguretat que el control d'aquest sector clau de l'economia nacional era «*la mejor salvaguardia de la revolución empezada*»,²¹ el seu domini no eludí mai la necessitat d'un cert control governamental sobre les importants divises que proporcionava l'exportació. Així, en el projecte de les sindicals d'*Ordenació de l'exportació agrícola de Llevant*, el CLUEA era «*l'òrgan rector de l'exportació tarongera*»,²² però únicament com a delegat del ministeri d'indústria i comerç i, per tant, la presidència de l'organisme exportador l'exercia el delegat del ministeri d'agricultura, indústria i comerç de València. El CLUEA era sobretot conscient que «*nuestro gobierno necesita que no se pierda el producto de una sola de nuestras naranjas*»,²³ i, per tant, els objectius fermes i inequívocs del control sindical foren des del primer moment evitar l'evasió de capitals i aconseguir que les divises revertissin al govern en la seva totalitat, perquè «*traducidas en oro se convirtieran en cañones y trimotores para*

20. *Sesión del Comité Unificado de Exportación de Frutas de Castelló, correspondiente al día 27 de noviembre de 1936*, a «Borradores de las sesiones del Cluef de Castelló», Arxiu Històric Nacional, Secció Guerra Civil (A. H. N., S. G. C.) (Salamanca), Castellón, Sección Político-Social, cp. 252.

21. Les sindicals consideraven que el control d'un sector clau per a l'economia nacional, com eren les exportacions agrícoles, els assegurava la seva hegemonia política i els permetia d'avançar en les transformacions revolucionàries iniciades. En aquest sentit, vegeu «Fragua Social» del 6 de setembre de 1936, p. 2.

22. *Proyecto de decreto de ordenación...*

23. El testimoni complet i d'altra banda molt reiterat és el següent: «*Nuestro gobierno necesita que no se pierda el producto de una sola de nuestras naranjas. El CLUEA le ofrece al gobierno la garantía de que el oro vegetal de nuestra naranja irá directamente al centro de contratación de moneda convertido en verdadero oro*» («La Voz del CLUEA», número 1, València, 5 de gener de 1937, p. 11).

vencer al fascismo».²⁴ Per a les sindicals valencianes, el CLUEA era, a més d'un organisme nascut de la revolució, el millor instrument per a servir la guerra i lluitar contra l'enemic.

Però més enllà de l'estricta conjuntura bèl·lica i de les seves demandes, les sindicals tenien el propòsit ferm que aquest organisme nascut de la revolució inaugurés una etapa de regeneració en el sector taronger per a «*poder conquistar el crédito que nuestra naranja mereció en otro tiempo en el exterior y que desgraciadamente perdimos en los últimos años por el afán de baja especulación de elementos sin moral y sin interés alguno por nuestra producción*».²⁵ El repte del CLUEA incloïa un diagnòstic encertat de les múltiples causes que sumiren el sector taronger en una crisi greu des de l'any 1933. Encara que el desencadenant de l'esmentada crisi foren les mesures proteccionistes que els principals mercats —Anglaterra especialment— adoptaven davant la recessió econòmica mundial, el cert és que l'actitud insolidària i especulativa de propietaris i comerciants en multiplicaren els efectes. En pregonar l'absoluta llibertat d'exportació, propietaris i comerciants obstruïren sistemàticament els projectes governamentals de controlar la qualitat de la fruita;²⁶ tanmateix, en la nova situació política, les sindicals es trobaren per primera volta en disposició d'exercir un control efectiu sobre el negoci taronger tot coincidint a afirmar que «*era un momento magnífico para transformar la riqueza cítrica en todos sus aspectos: variedades de cultivo, limpieza, manipulación, transporte, exportación, ventas*».²⁷

Així, doncs, el CLUEA es comprometé seriosament a renovar el sector, i l'examen del seu òrgan d'expressió, denominat també «CLUEA», és el millor testimoni de l'abast dels seus propòsits. A través de les pàgines d'aquesta revista mensual, els editorials publicats simultàniament en anglès o francès i castellà, les notícies detallades dels països competidors i dels centres de producció considerats modèlics, com Califòrnia o Florida, i la divulgació de les tècniques més avançades, demostraven la dèria de l'organisme exportador per rompre l'atrinxerament i la complaença dels conservadors cercles tarongers valencians. Paral·lelament, les seves recomanacions constants als comitès perquè tinguessin cura de la qualitat de la fruita i els informes crítics dels delegats del CLUEA a l'exterior lluitaven sincerament perquè aquests objectius modernitzadors s'acomplissin. Una volta més, el CLUEA encertava en els seus plantejaments i comprenia que el control sindical era solament l'inici d'una transformació revolucionària lenta i complexa, que en el cas de l'exportació de taronges havia de començar per una titànica campanya divulgadora que llimés els vicis d'una pagesia culturalment endarrerida, la qual la mateixa revista «CLUEA» considerava en un dels seus editorials com el millor cultivador, però «*el menos cultivado de todo el mundo civilizado*».²⁸

24. *Id.*, p. 7.

25. «La Voz del CLUEA», núm. 3 (València, 19 de gener de 1937), p. 5.

26. J. PALAFOX, *op. cit.*

27. «CLUEA», núm. 1 (abril de 1937), p. 12.

28. En el mateix editorial explicava clarament el seu objectiu cultural i divulgador: «*Aspiramos a una extensa y profunda siembra de cultura, a un intenso cultivo de las almas. Lograremos con ello que el campesino tenga más pan material y, al mismo tiempo,*

Les dificultats del control sindical en la campanya tarongera 1936-1937

Però els ambiciosos projectes del CLUEA a penes podrien materialitzar-se en una campanya tarongera que es presentava plena de dificultats.

Enmig d'una gran improvisació, amb recursos financers escassos,²⁹ i amb les grans limitacions que la contesa bèl·lica imposava, el CLUEA iniciava la difícil campanya tarongera 1936-1937. En els primers mesos, a penes alguns vaixells gosaven arribar a uns ports que creien minats, el transport terrestre era cada vegada més escàs, i antics exportadors, fugits a l'estranger en els primers moments de la guerra, desfermaven una campanya de desprestigi contra el nou organisme exportador, mentre que els mercats tradicionals desconfiaven de la solvència del CLUEA i s'apressaven a proveir-se a d'altres països productors³⁰ i el boicot declarat d'Alemanya i la postura indecisa de França restaven a la taronja valenciana el 60 % de la seva exportació habitual.³¹ Així, amb enormes dificultats de transport i un mercat contrèt respecte a temporades anteriors, la campanya tarongera començà amb un índex molt baix d'exportació i amb la inquietud de les localitats tarongeres que podia esdevenir irada protesta.

Durant els mesos de gener i febrer de 1937 els CLUEA d'Alzira, Gandia, Cullera, Carcaixent, Castelló, etc., manifestaven invariablement a la «Voz del CLUEA» que fins al moment la temporada no podia ésser considerada bona i que l'exportació anava molt endarrerida respecte a campanyes anteriors.³² Aquesta situació greu podia explotar en qualsevol moment, i el mateix mes de gener de 1937, a Carcaixent, on «*la vida depende de la naranja y ésta no se exporta*», el malestar per la situació econòmica i l'atur forçós derivà en protesta violenta contra el comitè local d'exportació i en exigència que s'«*expulsara a los trabajadores que no sean hijos de la localidad*».³³ Però és evident que Carcaixent no

el pan espiritual, que siempre le fue negado por las clases capitalistas que sólo podían mantener la esclavitud del obrero basándose en la ignorancia de su eterna víctima», («CLUEA», núm. 1, València, abril de 1937, p. 1).

29. T. S. Smith assenyala que el CLUEA rebé 500.000 ptes. del Comitè Executiu Popular com a préstec, però afegeix també que «es degué fondre completament en la preparació de materials d'embalatge» (T. S. SMITH, *La CNT al País Valencià, 1936-37*, València, E. Climent, 1977, p. 193).

30. «*Todos los países desconfiaban de nuestra capacidad de pago y de nuestra aptitud constructiva. Precisaba crear el órgano que hiciera renacer, en colaboración con el gobierno, la perdida confianza*» («CLUEA», núm. 2, València, maig de 1937, p. 1).

31. Alemanya i França representaven, respectivament, el 30 % del total de l'exportació tarongera valenciana. Mentre que Alemanya va mantenir durant tota la guerra el bloqueig comercial sobre la zona republicana, França, fins al mes de febrer de 1937, no signà l'acord comercial corresponent amb el govern republicà.

32. Els testimonis dels CLUEF citats van en el mateix sentit. Assenyalarem tanmateix el de Cullera, que sembla més evident: «*No es, por lo tanto buena, esta primera campaña para nosotros. Las pérdidas sufridas no son exiguas. Pero si dispusiéramos ahora de vagones podríamos compensarlas, por cuanto son muchos los pedidos que tenemos de Francia y Checolovaquia y que no podemos servir por falta de material ferroviario*» («La Voz del CLUEA», núm. 7, València, 16 de febrer de 1937, p. 4).

33. La manifestació esmentada es produí el 6 de gener de 1937 i era presidida per l'alcalde mateix de Carcaixent. La protesta arribà fins al governador civil, al qual manifestaren la seva por respecte al comitè («Fragua Social», 10 de gener de 1937, p. 11).

era l'única localitat tarongera on la situació era greu, ni ben segur era l'única veu que responsabilitzava i censurava el CLUEA per aquests motius.

Mentre les sindicals reconeixien la gravetat de la situació,³⁴ el ministre d'agricultura, el comunista Vicente Uribe, i el secretari general de la FPC, Juli Mateu, consideraven, al principi de la temporada, que les baixes xifres d'exportació eren degudes al fet que «*muchas gentes*» havien començat a «*ensayar no sé qué procedimiento original*» i volien «*imponer marcas que en el extranjero no iban a ser aceptadas*», i per tant, la solució al problema de l'exportació era «*buscar la fórmula de que haya máxima libertad de comercio, dirigida por el gobierno, para que nuestra exportación no se malogre*».³⁵ Així, les forces polítiques defensors del conreu individual manifestaren des del primer moment llur hostilitat cap a la collectivització de l'exportació iniciada per les sindicals, i arribaren a acusar el CLUEA de «*robar la naranja a los campesinos*».³⁶ Al control sindical oposaren una xarxa de cooperatives tarongeres de propietaris, que des de l'inici de la temporada tarongera competiren amb el CLUEA exportant lliurement.

La competència de les cooperatives de La Campesina amb el CLUEA evidenciava la feblesa d'un control sindical que en absolut acomplia el seu objectiu de monopolitzar l'exportació tarongera valenciana, encara que, en realitat, les fissures del control començaven des d'avall, en els horts mateixos de tarongers. El mes d'abril de 1937 Eleuteri Esteve, director de la delegació provincial de l'Institut de Reforma Agrària de València, declarava a la revista «CLUEA» que, de les 93.354 ha de terra requisades per les sindicals i legalitzades per l'esmentada delegació, 4.901 corresponien a horts de tarongers. La xifra, tot i ésser significativa, era només una mostra de les 33.400 ha de tarongers de la província de València.³⁷ Així, doncs, mentre que en algunes localitats tarongeres, com Castelló, la majoria dels horts havien estat collectivitzats per la CNT i la UGT i, per tant, lliuraven les taronges sense cap problema al CLUEA local corresponent per a llur confecció i exportació,³⁸ en la majoria dels casos, com a Cullera, els horts requisats eren «*relativamente pocos*» i «*los cosecheros son dueños siempre de la naranja, que pueden entregar o no al comité*».³⁹ I, evidentment, no ho farien

34. «*Sabemos que hay algunas quejas de que no se exporta lo suficiente para que en todos los pueblos se puedan emplear a todos los compañeros que se ocupan en la confección. Esto, queridos compañeros, no es por falta ya de vapores, no es por incapacidad de los dirigentes del CLUEA, es sencillamente que el mercado alemán no lo tenemos (...), junto con el consumo del mercado francés, todavía no abierto a recibir nuestras naranjas, hace que no se pueda trabajar con normalidad y por lo tanto facilitar el trabajo necesario para todos*» («La Voz del CLUEA», núm. 1, València, 5 de febrer de 1937, p. 13).

35. V. URIBE, *Discurso pronunciado en Algemesí el 28 de noviembre de 1936*, a MINISTERIO DE AGRICULTURA, *Nadie está autorizado para...*, p. 35.

Teatre Apolo de València el dia 21 de gener de 1937 (València 1937), p. 12.

36. V. URIBE, *Nuestros hermanos los campesinos*, conferència pronunciada en el

37. «CLUEA», núm. 1 (abril de 1937), p. 39.

38. «*Los huertos están colectivizados en gran número por el sindicato de trabajadoras de la tierra CNT y el sindicato Unión y Progreso UGT. Estos huertos pertenecen a elementos fascistas desaparecidos*» («La Voz del CLUEA», núm. 6, València, 9 de febrer de 1937, p. 3).

39. «La Voz del CLUEA», núm. 7 (València, 16 de febrer de 1937), p. 4.

si no tenien la possibilitat de cobrar immediatament els seus productes en donar la collita a comerciants privats.

Més enllà de la competència presentada al CLUEA per les cooperatives tarongeres o els comerciants privats, l'organisme exportador es trobà amb problemes seriosos per a controlar la seva pròpia estructura, els seus propis CLUEF. La improvisació, el baix nivell exportador, la situació de penúria econòmica en què vivien les localitats tarongeres, els vicis del passat, incitaven els comitès locals d'exportació a establir representants seus en els mercats exteriors que sobrepassaven i competien amb el control sindical. El resultat de l'autonomia dels CLUEF fou, com expressava el representant del mercat francès, que *«acaparaban compradores y fijaban precios inferiores a los establecidos, desmoralizando el mercado al ofrecer naranjas a los detallistas en mejores condiciones que nuestra organización»*.⁴⁰

Però allà on el control sindical lluità vertaderament contra la seva pròpia estructura fou en la regulació de la quantitat i la qualitat de la fruita exportada. Invariablement, els delegats a l'exterior del CLUEA declaraven a l'esmentat organisme que la taronja arribava en condicions desastroses als punts de destinació, la qual cosa repercutia immediatament en la baixa de les cotitzacions i en el descrèdit de l'organisme exportador. L'ús de treballadors inexperts, pel simple fet d'estar afiliats a una central sindical, en treballs relativament delicats com la recollida, confecció i selecció de la fruita, el transport i embalatge inadequats, la profusió de marques i varietats, obligaven els delegats exteriors del CLUEA a reconèixer que veien *«aun partidas confeccionadas como en los peores tiempos de la burguesía, o sea llenas de serpetas, y la mayoría del género de "rebuig"»*,⁴¹ i a recomanar enèrgicament a l'organisme exportador *«que se corrijan las frecuentes equivocaciones de los CLUEFs, que confunden las clases y alteran los pesos y que confeccionan cajas con una marca en el testero y otra diferente en el interior»*.⁴² En aquesta primera campanya tarongera, els objectius regeneracionistes del CLUEA toparen amb el mur insalvable de la incompetència de molts dels seus CLUEF.

Les dificultats del CLUEA no s'acabaven tanmateix en la incompetència dels seus CLUEF. Com que en la primera campanya tarongera de la guerra civil hom exportà generalment amb les marques més prestigiades de les cases exportadores requisades per les sindicals, no fou un fet insòlit que, una volta confirmades les vendes, les taronges fossin requisades per l'antic propietari. Aquest fou el cas de la casa Francesc Arbona, d'Alzira, *«que, estando incautada, no puede impedir que su titular pretenda, a través del registro de Berna, embargar todos los vagones y cajas que llevan su nombre»*.⁴³

Tampoc el govern no prestà una ajuda decidida al CLUEA en el seu objectiu de monopolitzar l'exportació de la taronja valenciana. Quan les sindicals constituïren l'organisme, elaboraren un *Proyecto de decret d'ordenació de l'exportació*

40 «CLUEA», núm. 6 (València, setembre de 1937), p. 17.

41. «La Voz del CLUEA», núm. 9 (València, 2 de març de 1937), p. 1.

42. «CLUEA», núm. 6 (València, setembre de 1937), p. 16.

43. «La Voz del CLUEA», núm. 2 (València, 12 de gener de 1937), p. 2.

agrícola de Llevant, mitjançant el qual el CLUEA, com a representant directe del ministeri d'indústria i comerç, regiria tota l'exportació tarongera. Això no obstant, l'esmentat projecte de decret, preparat per a la seva aprovació governamental des del 24 d'octubre de 1936, quedà sempre en projecte, sense que passés mai a les pàgines de la «Gaceta de la República». El govern es resistí a donar caràcter oficial a un organisme controlat per les sindicals en el qual no tenia representants directes.⁴⁴ Però la fricció més gran entre el govern i el CLUEA sorgí a partir del problema del pagament de la taronja, problema que d'altra banda tindria repercussions molt greus al camp valencià.

Durant l'hivern i la primavera de 1937 la situació a les zones tarongeres s'anava deteriorant progressivament i el malestar contra el CLUEA augmentava. Al baix nivell d'exportació realitzat fins aleshores, s'unia ara el greu problema que molts propietaris no havien rebut els diners per la taronja exportada, i no sols no es podien pagar els jornals i perillava la propera collita, sinó que s'arribà a vertaderes situacions de fam i desesperació en poblacions dedicades quasi exclusivament al conreu del taronger.⁴⁵ Mentre la Federació Provincial Camperola acusava violentament l'organisme exportador de «*los atropellos, los sabotajes y los robos de cosecha*»,⁴⁶ el CLUEA es defensava tot argumentant que el 50 % anticipat pel ministeri d'hisenda «*no sirvió para otra cosa que para pagar los gastos de recolección, de los materiales de confección y de los acarreos al puerto*», i que el 50 % restant, que el govern havia de pagar quan les divises fossin en el seu poder, encara no havia estat lliurat al CLUEA per al seu repartiment entre els comitès locals d'exportació.⁴⁷

En aquest punt de crispació no era estrany que, a causa del problema del pagament de la taronja, els partidaris del conreu individual i de l'explotació col·lectiva s'enfrontessin definitivament en el terreny que consideraven clau per a l'economia valenciana i fins i tot nacional: el de l'exportació de cítrics. Durant tota la guerra, el tema de les exportacions havia centrat la discussió sobre la política agrària al País Valencià, i a l'hivern i la primavera de 1937, hom passà de la polèmica al xoc violent. A Cullera, els enfrontaments se saldaren amb dos morts.⁴⁸ «*La guerra civil entre hermanos antifascistas por ensayos de tipo comer-*

44. T. S. SMITH indica que l'oposició governamental s'estenia fins i tot al president del govern, Largo Caballero (SMITH, *op. cit.*, ps. 186-192).

45. Pel febrer de 1937 la situació a Vila-real era francament greu: «*Es de los pueblos que más sufren, porque la totalidad de su campo está dedicado al cultivo único de la naranja (...) la crisis de trabajo en todos los órdenes sube de punto y por consiguiente el hambre y la desesperación*» («Heraldo de Castellón», 26 de febrer de 1937, p. 1).

D'altra banda, a l'assemblea general de CLUEF, celebrada al teatre Alcázar de València el 10 de febrer de 1937, pràcticament tots els comitès d'exportació protesten davant la direcció del CLUEA, perquè no s'han cobrat les taronges i la situació és molt greu. Els representants d'Oliva s'expressen clarament sobre aquest punt: «*Oliva concede un voto de confianza al consejo del CLUEA, pero a condición de que el dinero de la naranja exportada revierta a los pueblos. Recabamos del CLUEA que procure traer a España, más dinero, abono, viveres y materias primas que necesitan los pueblos*» («La Voz del CLUEA», núm. 7, València, 16 de febrer de 1937, ps. 12-14).

46. *Campaña naranjera 1936-1937. Cómo entiende la Federación Provincial Campesina que debe exportarse* (València 1937), p. 4.

47. «Fragua Social» (1 de gener de 1937), p. 15.

48. «Nosotros» (11 de febrer de 1937). D'altra banda, el conflicte de Cullera és

cial», anunciada pel líder d'Izquierda Republicana de València, es presentava fatalment al camp valencià.

La situació revestí tal gravetat que el CLUEA mateix, entre els mesos d'abril i juliol de 1937, envià un o més inspectors a aconseguir informació a distintes poblacions tarongeres sobre el funcionament de llurs respectius comitès locals d'exportació. Aquests informes,⁴⁹ concebuts inicialment per a estudiar el problema concret del pagament de la taronja, esdevingueren de fet la millor radiografia sobre el funcionament del CLUEA a partir de les seves organitzacions bàsiques. Les informacions dels inspectors, aconseguïdes en medis extraoficials a partir d'enquestes entre la població, intentaven deixar constància de les forces polítiques dominants a la localitat, de l'acceptació del CLUEF entre la població, i fins i tot de l'afiliació política, capacitat professional i moralitat dels membres del comitès locals d'exportació. Els problemes tarongers de 51 localitats de les comarques de la Ribera Alta, la Ribera Baixa, la Costera, la Safor, la Marina Alta i la Canal de Navarrés apareixen, doncs, meticulosament descrits en aquests informes.

El funcionament dels Comitès Locals Unificats d'Exportació de Fruits (CLUEF)

A les comarques esmentades, els CLUEF, formats a instàncies de la central o centrals sindicals existents a la localitat, controlaven pràcticament la totalitat de taronges per a exportar, ja sia procedents de les terres requisades per les sindicals, o dels horts que continuaven a mans dels seus propietaris.⁵⁰ Això no obstant, les primeres deficiències i irregularitats dels CLUEF ja aparegueren en el moment de llur formació. En els nombrosos casos⁵¹ en què les sindicals

---

recollit a pràcticament tota la bibliografia que tracta el tema de les collectivitzacions agràries. Assenyalem ací el testimoni de F. Borkenau sobre aquest punt: «*Han surgido ya uno o dos incidentes serios [es refereix al problema del pagament de les taronges]. El pueblo de Cullera se alzó, declaró su independencia, hizo arder sus faros costeros y volvió dramáticamente sus cañones contra Valencia*» (F. BORKENAU, *El reñidero español*, París, Ruedo Ibérico, 1971, p. 160).

49. Els informes de què disposem corresponen només a 51 dels 275 comitès locals d'exportació que el CLUEA afirmava tenir a les localitats tarongeres. Desconeixem si aquests informes es van fer, doncs, per a la totalitat del CLUEF o si es limitaven a les comarques que consideraven més conflictives. Tots els informes esmentats es troben a A. H. N., S. G. C. (Madrid, secció político-social, cp. 2157, lligall. 4082).

50. Únicament en el cas de Dénia es constata que el CLUEF no controlava més que les taronges procedents de terres requisades: «*El CLUEF solament ha operado con naranjas de fincas incautadas a las dos cooperativas que funcionaban en la población la misión de entenderse con la pequeña propiedad afecta al régimen*» (*Informe del CLUEF de Denia*, 12-14 de maig de 1937).

51. Només a 28 de les localitats visitades pels inspectors existia qualche central sindical abans de la insurrecció militar, amb preponderància de la UGT (27), sobre la CNT (10).

D'altra banda, a l'informe de Favareta, es descriu clarament la forma esbalaïdora de crear de la nit al dia sindicals, per a constituir el CLUEF: «*De la totalidad de informes personales recogidos, se sucede la consecuencia que el partido de Izquierda Republicana acordó desplazar cierto número de sus afiliados para constituir ambas sindicales y poder organizar el CLUEF*» (*Informe del CLUEF de Favareta*, 5 de maig de 1937).

no tenien implantació a la població, aquestes foren improvisades precipitadament per tal de controlar un instrument de poder local tan important com el comitè d'exportació, i ni les sindicals, ni molt menys el CLUEA, pogueren controlar políticament llurs nous membres establerts a la direcció dels CLUEF.

Pel que fa al problema concret del pagament de les taronges, en cap localitat de les visitades pels inspectors durant la primavera i l'estiu del 1937 no s'havia percebut encara el 50 % que restava per les taronges exportades, i amb l'amenaça terrible de perdre la propera collita, el temor i la inquietud augmentaven fins a situacions «*que podrían derivar en alteraciones de orden público*». ⁵² Però més enllà del malestar general per l'impagament de les taronges, l'acceptació del CLUEA a cada població depengué de la gestió concreta de llurs respectius comitès locals d'exportació, i aquests distaren molt de funcionar uniformement i regularment.

Per als inspectors, ben pocs dels CLUEF visitats podien gaudir de la confiança absoluta del CLUEA. ⁵³ Això no obstant, en els 31 comitès en què llurs membres demostraren un cert nivell de capacitat professional i honestat en l'exercici de llurs càrrecs, la comptabilitat era relativament escrupulosa i, sobretot, s'havien pagat puntualment els salaris als confeccionadors i l'avenç del 50 %, a compte de les taronges lliurades, als propietaris, l'opinió de la població sobre l'organisme exportador era com a mínim acceptable, i a judici dels inspectors els CLUEF funcionaven «*normal*» o «*satisfactoriamente*». Però en els vint casos restants, la gestió era tan deficient que només una revisió total dels comitès podia remeiar «*la corriente de odio*» que la població manifestava contra el CLUEA. I aquest odi no era precisament gratuït.

Individus conceptuats per la població com a «*indeseables*», «*inmorales*», «*apestados*», o en el millor dels casos incapaços per a qualsevol càrrec de responsabilitat per la seva «*nula cultura*», exercien des de la direcció dels CLUEF un poder absolut, on la corrupció i l'arbitrarietat esdevenien l'única norma. Només l'amistat o simpatia política amb els membres del comitè garantien cobrar alguna cosa per les taronges lliurades en una situació en què la majoria dels propietaris no solament no havien cobrat res per llurs productes, sinó que ni tan sols «*sabían el peso del fruto recogido en sus campos*», ⁵⁴ i que, és clar, no el podien constatar en una comptabilitat inexistent.

Tant als 31 CLUEF que funcionaven normalment, com en aquells vint francament deficients, els inspectors consideraren que la capacitat professional i el comportament moral de llurs membres definien, juntament amb el pagament de les taronges, el prestigi del CLUEA entre la població. En aquest sentit, els inspectors completaren l'apreciació global de cada comitè amb les fitxes personals de llurs components, i són precisament aquests precaris informes personals un

52. Els testimonis són molt abundants. Elegim per la seva claredat l'informe de Llosa de Ranes, on tot i funcionar satisfactòriament el CLUEF, «*del no cobro de la naranja, existe un malestar que podría derivar en alteraciones de orden público*» (*Informe del CLUEF de Llosa de Ranes*, 17 d'abril de 1937).

53. Només a quatre CLUEF (Alfarb, Beneixida, Vallada i Verger) els inspectors manifesten que poden gaudir de la confiança absoluta de l'organització.

54. *Informe del CLUEF de Benimodo* (19 d'abril de 1937).

dels testimonis més directes, dramàtics i reveladors de la primera campanya taronjera dirigida per les sindicals.

El primer que destaca en l'examen dels informes personals és un índex d'afiliació sindical relativament baix. Hem vist anteriorment que les sindicals tenien implantació abans de la guerra civil en 28 de les 51 localitats estudiades. Així mateix, en el cas dels 328 individus que conformaven la totalitat dels comitès locals d'exportació, només 150 pertanyien a alguna de les dues sindicals abans del 18 de juliol, mentre que la resta entraren a formar-ne part després de la insurrecció militar, pràcticament sense cap control efectiu.⁵⁵

Professionalment, la majoria aclaparadora dels membres dels CLUEF eren classificats com a treballadors del camp, obrers, jornalers o petits propietaris (73,8 %), seguits a una gran distància pels antics exportadors, corredors o comerciants de taronges (20,5 %), i dels tècnics en confecció i exportació, comptables o professionals (5,6 %). Però allà on aquesta classificació professional adquireix un caràcter significatiu és en l'anàlisi concreta de cada comitè local, en la qual pràcticament a tots ells, sobre una majoria de jornalers i treballadors del camp, destaca sempre la presència dels antics exportadors o comerciants, que, malgrat llurs dubtoses conviccions polítiques, resultaven imprescindibles per al funcionament dels CLUEF.⁵⁶

En efecte, juntament amb les consideracions d'honradesa i «*solvencia moral*», que omplien els informes de jornalers i treballadors del camp, destacaven apreciacions com «*de nula instrucció y cultura*», «*elemento pasivo en el CLUEF*», «*simple trabajador honrado e infeliz*», que reflectien l'escàs nivell cultural de l'element majoritari del CLUEA. L'organisme exportador s'enfrontava, doncs, a l'handicap que molts dels seus membres que podrien gaudir de la seva confiança política eren en moltes ocasions incapaços de responsabilitzar-se de la gestió dels comitès locals, de prendre iniciatives, i fins i tot de portar la comptabilitat, arribant a situacions tan dramàtiques com les del CLUEF de Setla i Mira-rosa, on «*los componentes dan la impresión de una excelente hombría de bien, pero de una cultura totalmente nula, hasta el extremo que la papeleta de votación de la forma de pago de la naranja exportada, que se envió recientemente, ha sido destruida por no saber lo que quería decir*».⁵⁷

Una volta més, les transformacions revolucionàries iniciades per les sindicals a la guerra civil espanyola topaven amb l'absència de tècnics en les seves files i amb el baix nivell cultural de llurs afiliats, i una volta més també, les sindicals recorregueren a la solució inevitable d'utilitzar els coneixements tècnics dels antics patrons. D'aquesta manera, elements clarament dretans i molt mal

55. 17 membres dels CLUEF eren qualificats políticament com a «*francamente derechistas*».

56. Almenys a 34 CLUEF sobre 51 hi ha clarament explícita la presència d'antics exportadors, corredors o comerciants de taronges en la direcció del comitè. Els abundants testimonis van invariablement en aqueix sentit: «*El único elemento de derechas infiltrado en el CLUEF, lo está como técnico administrativo de imprescindible necesidad para la marcha del mismo*» (*Informe del CLUEF de Énova*, 8 d'abril de 1937).

57. *Informe del CLUEF de Setla i Mira-rosa* (14-15 de maig de 1937).

conceptuats entre la població obrera⁵⁸ passaren a formar part de les sindicals i a ocupar càrrecs de responsabilitat en la collectivització de l'exportació tarongera. Però el baix nivell d'implantació sindical i l'escàs control que la direcció central del CLUEA exercí sobre els seus comitès locals d'exportació permeté en alguns casos notables que la presència dels antics comerciants i exportadors anés molt més enllà de la mera assistència tècnica. Així, a l'Alcúdia de Crespins, Estubeny o Gandia, on «*la verdadera dirección del CLUEF está en manos de un exportador de naranjas que tiene contactos independientes en París*»,⁵⁹ els antics amos del negoci taronger continuaren essent-ho durant la temporada 1936-1937, i llurs abusos de poder i gestió irregular augmentaven el malestar de la població i les reiterades demandes dels comitès locals perquè el CLUEA «*envie técnicos a los pueblos para que se pueda prescindir de los elementos de derechas*».⁶⁰

Epíleg

Les informacions que el CLUEA rebé dels seus inspectors no eren precisament tranquil·litzadores per a l'organització exportadora. Amb el problema de fons de l'impagament de les taronges,⁶¹ uns comitès locals excessivament autònoms, limitats en llur gestió pel baix nivell cultural i polític de llurs membres, foren incapaços de realitzar els ambiciosos projectes de les sindicals per a la primera campanya exportadora de la guerra civil. La improvisació que presidí des del principi la temporada tarongera 1936-1937, les limitacions imposades per la contesa bèl·lica, l'indecís suport governamental, l'oposició declarada a l'organisme exportador per sectors importants de les forces polítiques republicanes i, finalment, les mateixes deficiències del CLUEA i els seus comitès locals d'exportació impediren que la collectivització de l'exportació inaugurés la nova etapa de regeneració en el negoci taronger, i fins i tot que mantingués les xifres d'exportació de temporades anteriors.⁶²

Però les dures crítiques contingudes en els informes dels CLUEF expressa-

58. Els antics amos del negoci taronger, a la vegada que eren considerats tècnica-ment capaços, gaudien d'un prestigi pèssim entre la població, i sovint eren titllats de deshonestes i immorals.

59. *Informe del CLUEF de Gandia* (22-24 de maig de 1937).

60. *Informe del CLUEF de Carcaixent* (14 d'abril de 1937).

61. A l'assemblea general del CLUEF, celebrada el 6 de juliol de 1937 a València, hom reitera encara angoixosament al govern que liquidi el que resta per les taronges exportades, o que, en el seu cas, el ministeri d'hisenda anticipi 20 milions al CLUEA amb caràcter urgent.

En una nova assemblea, el 26 del mateix mes de juliol, hom ret compte de les gestions realitzades i de les resistències del govern a anticipar diners al CLUEA, per la qual cosa només havien aconseguit un préstec de 5 milions («CLUEA», núm. 4, juliol de 1937, p. 1).

62. El CLUEA feia el balanç següent de la campanya tarongera 1936-1937: «*A pesar de la desorganización creada por la guerra civil, CLUEA, apenas fundada, supo improvisar una organización que le permitió exportar en 1936-1937 unos 10 millones de cajas, cifras que si no representa un récord en relación con temporadas anteriores, constituye una promesa halagadora que nos hace mirar con confianza la perspectiva para 1937-1938*» («CLUEA», núm. 5, agost de 1937, p. 1).

ven quelcom més que les seves irregularitats: expressaven sobretot el propòsit inequívoc del CLEA de no ocultar la realitat sota paraules triomfals i de voler ésser efectivament l'organisme exportador eficaç que la conjuntura bèl·lica necessitava. Amb un balanç no precisament optimista a l'esquena, les sindicals prepararen durant l'estiu del 1937 la propera temporada tarongera. Les experiències de la campanya anterior els guiaren a introduir reformes notables en la seva organització, com ara la reestructuració del mateix organisme,⁶³ l'eliminació de les antigues marques i llur substitució per una sola marca nacional, l'adopció de la caixa americana com a envàs únic, el control estret sobre la qualitat del fruit i, sobretot, la petició als poders públics de «*su intervención en este organismo exportador por entender que el Consejo Levantino Unificado de Exportación Agrícola debe estar revestido de la autoridad necesaria, así como también para que el gobierno deposite toda la confianza que merece un organismo insustituible*».⁶⁴

Les sindicals compregueren que només la intervenció governamental directa podria donar credibilitat, eficàcia i solvència econòmica a un organisme exportador que es desenvolupava enmig de la forta oposició dels colliters de taronja. Però ni els poders públics, ni, és clar, les forces polítiques valencianes que defensaven els interessos dels propietaris, consideraven que el CLUEA fos l'organisme idoni per a continuar monopolitzant l'exportació tarongera en la campanya següent.⁶⁵

El govern, lluny de participar en la reorganització de l'organisme, proposada per les sindicals, optà per actuar directament en el negoci taronger, i pel setembre de 1937 constituí la Central de Exportación de Agrios (CEA), dependent del ministeri d'hisenda i economia. Amb el doble objectiu de «*garantizar al productor una remuneración justa por su trabajo y asegurar al Estado el percibo de las divisas que necesita para el sostenimiento de la guerra y el alimento de la población civil*»,⁶⁶ la CEA seria durant la campanya tarongera 1937-1938 l'únic organisme autoritzat per a intervenir en el negoci taronger, des de la recollecció de fruit fins a la recepció de les divises. L'esmentat organisme governamental, regit per un consell d'administració compost per representants del govern, tècnics i productors, deixant intacta la llibertat d'exportació, prete-

63. La CNT considerava, després de la campanya 1936-1937, que els CLUEF «*no respondían al sentir que animaba la obra, puesto que sobre la marcha se había ido divorciando de las organizaciones, dando una orientación muy especial, caracterizada por el criterio mantenido siempre por los técnicos de la exportación y confección...*», i, per tant, proposa, per l'octubre de 1937, una reestructuració del CLUEA en la qual hom remarcaria la preponderància de les sindicals i el consell directiu del CLUEA sobre els tècnics («*Fragua Social*», 9 d'octubre de 1937, p. 4).

64. «CLUEA», núm. 5 (agost de 1937), p. 5.

65. Les paraules de la FPC eren contundents en aquest sentit: «*El CLUEA y los CLUEF trajeron como consecuencia los hechos de violencia que todos conocemos. Naturalmente, no podemos pensar en utilizar este organismo este año para exportar naranja, no podemos siquiera establecer una colaboración con este organismo, puesto que prácticamente es un cadáver. Las experiencias del CLUEA son totalmente negativas*», *Campaña naranjera 1937-1938. Cómo entienda la Federación...*, p. 4.

66. *Por la Economía Nacional. La Central de Exportación Agrícola* (Publicaciones de la C. E. A., València, desembre de 1937, p. 3).

nia tanmateix substituir les sindicals en el control de la qualitat i quantitat de la fruita a exportar i en el pagament de la taronja.

Així, exportadors, cooperatives, collectivitats i sindicats agrícoles, havien de demostrar llur competència en la confecció i exportació per a ésser inclosos en el cens d'exportadors de la CEA, la qual pagava immediatament a les distintes entitats exportadors la totalitat de la taronja, prèvia presentació dels rebuts corresponents dels colliters, els quals rebien d'altra banda el pagament total del fruit lliurat a llurs exportadors *«dentro de los 15 días siguientes a la recolección y entrega de aquél en el almacén donde haya de ser confeccionado para la exportación»*.⁶⁷ Amb la creació de la Central de Exportación de Agrios desapareixia, per tant, definitivament el Consell Llevantí Unificat d'Exportació Agrícola, i amb ell finalitzava també l'hegemonia de les sindicals en un sector econòmic clau de de l'Espanya republicana.

Conclusió

A través d'aquestes pàgines s'ha tractat d'analitzar la collectivització per part de les sindicals valencianes d'un sector econòmic decisiu per a l'Espanya republicana durant la guerra civil. Precisament, la importància que adquiriren les divises de l'exportació tarongera en la conjuntura bèl·lica suposà que al País Valencià la lluita pel poder, plantejada en el bàndol republicà des del principi de la guerra, i sobretot els enfrontaments entre dues alternatives oposades de reforma agrària, es manifestessin definitivament en el terreny de l'exportació de cítrics.

El CLUEA inicià la campanya exportadora 1936-1937 amb els propòsits fermes i encertats de controlar totes les divises de l'exportació, renovar el sector taronger i superar la greu crisi heretada del passat. Cap d'aquests propòsits no arribà a acomplir-se satisfactòriament i la primera campanya tarongera de la guerra civil fou francament deficient. Les sindicals no comptaven al camp valencià amb l'hegemonia suficient per a arribar a monopolitzar l'exportació tarongera, i foren incapaces, sense l'ajuda governamental expressa, d'oposar-se eficaçment a l'alternativa de llibertat d'exportació que les cooperatives tarongeres de la Federació Provincial Camperola realitzaren, i sobretot d'improvisar, enmig de la conjuntura bèl·lica, una organització exportadora que trenqués definitivament amb el passat.

Malgrat tot, l'experiència del CLUEA destaca notablement sobre la resta de les collectivitzacions valencianes relacionades amb l'agricultura. Per damunt d'un fracàs difícil d'avaluar en una gestió d'a penes un any, les sindicals foren les primeres a iniciar el camí encertat per a la renovació necessària del sector taronger, i la seriositat i decisió de llurs plantejaments es reflecteixen en totes llurs publicacions i escrits interns. És difícil de trobar a les publicacions periòdiques o opuscles propagandístics de la guerra civil crítiques tan dures contra la pròpia organització com les manifestades per l'òrgan d'expressió del

67. *Normas para la presente campaña de exportación de agrios aprobadas por el Consejo de Administración de la CEA, a Por la Economía Nacional...*, p. 30.

CLUEA respecte als seus comitès locals d'exportació, o a l'estat en què la taronja arribava als punts de destinació. Enmig de les publicacions consagrades a la propaganda descarada o a l'atac ferotge, els escrits de CLUEA eren alguna cosa més que una dada curiosa: expressaven sobretot una voluntat ferma d'esmenar errors en un terreny econòmic vital per a la marxa de la guerra.